

ЩО ТАКЕ МІФОЛОГІЧНА КРИТИКА?

Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму: Монографія. Вид. 2-е, доповнене і перероблене. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. — 392 с.

Перше видання рецензованої книжки було здійснене в 1998 році: *Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму: Літературознавчі студії.* — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. — 296 с. У №4 "Слова і Часу" за 2000 р. вміщено дві рецензії на згадану працю. І.Захарук у рецензії "Феномен міфу і проблема читача" (С. 85—88) зазначає, що дослідник "іде шляхом оригінального авторського пошуку, не оминаючи дискусійних проблем, та водночас залишає простір для нових моделей рецензій", він "простежує еволюцію влади міфу в суспільній естетичній свідомості епохи". На думку М.Гона, важливим здобутком монографії є простеження зв'язку української модерної літератури з тогочасною європейською літературою, і взагалі, із світовою літературною традицією. Згадані рецензії стосуються швидше об'єкта дослідження, — у моїй розвідці йтиметься, передусім, про наукові методи і підходи монографії Ярослава Поліщука.

Народження художнього тексту — процес наскільки звичний, настільки ж нерозгаданий. Ясно одне: будь-який твір належить тій національній культурі, в лоні якої він створений. З погляду семіотики, культура — це колективний інтелект і колективна пам'ять, тобто це надіндивідуальний механізм зберігання й передачі деяких повідомлень і вироблення нових. У цьому сенсі простір культури може бути означений як простір спільної пам'яті, тобто простір, в межах якого деякі спільні тексти можуть зберігатися і бути актуалізованими¹. Цю колективну пам'ять К. Юнг назвав колективним несвідомим — "галузь несвідомої міфології, чий первісні образи є спільним спадком людства". В структурі колективного несвідомого функціонують так зв. мнемонічні образи або архетипи — "певні обриси демона, людини чи процесу, які постійно відроджуються в ході історії і виникають там, де творча фантазія вільно себе виражає. Таким чином, по суті це міфологічна фігура"².

Проблема дослідження міфопоетичних (архаїчних) структур у літературознавстві порівняно нова, вона знаходить серйозне вирішення лише в останній

чверті ХХ ст.³. До того часу дослідників цікавили лише певні фольклорні образи, символи, сюжети, що їх вводили письменники в канву твору. Аналіз твору з погляду функціонування в ньому міфопоетичних структур вимагає від дослідника не лише знання літератури і фольклору, а й ґрунтовних етнологічних знань, передбачає погляд на культуру як на ієрархічно організовану систему кодів, тобто вторинних знакових систем, що використовують різні формальні й матеріальні засоби для кодування одного й того ж змісту, який зводиться в цілому до світобачення даного соціуму. Творчий процес у такому контексті — це активація архетипових образів і оформлення їх у закончений твір.

Відтак, треба відшукати певні світоглядні структури, які чітко простежуються в народній творчості й у дещо зміненому, закодованому вигляді (відповідно до естетичних завдань автора) відчитуються у художній літературі. Йдеться про т.зв. предикати — найвищі семіотичні узагальнення, як-от припинення, відділення, перетворення, деструкція, перехід і подібне. Такий аналіз не може залишити поза увагою розгляд часопросторової картини твору, оскільки час і простір — це дві основні категорії, які визначають світогляд соціуму в певний історичний період. Розуміння часу і простору (хронотопу) неоднакове не лише в різних народів, воно змінне й у межах однієї культурної традиції. Розглядаючи зміну типів художньої свідомості в різні епохи, вчені виділяють три типи художньої свідомості: архаїчний або міфопоетичний (архаїчний); традиціоналістський або нормативний (античність, середньовіччя, початок нового часу; основні поняття: традиція, зразок, норма); індивідуально-творчий або історичний (тобто такий, що спирається на принципи історизму)⁴. Зрозуміло, що для нашого часу панівним є історичний тип художньої свідомості, але у багатьох сучасних творах наявні риси архаїчного, міфопоетичного уявлення про світ.

³ Див., напр.: *Топоров В. Миф. Ритуал. Символ. Образ: Исследования в области мифопоэтического: Избранное.* — М., 1995.

⁴ *Категории поэтики в смене литературных эпох / С.Аверинцев, М.Андреев, М.Гаспаров и др. // Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания.* — М., 1994. — С. 3—4.

¹ *Лотман Ю. Избранные статьи: В 3 т. — Таллинн, 1992. — Т. 1. — С. 200.*

² *Юнг К. Об отношении аналитической психологии к поэзии // Юнг К., Нойман Э. Психоанализ и искусство.* — Москва, 1998. — С. 25—26.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що міфологічна чи міфологічна критика в своєму об'єкті дослідження — художньому тексті — повинна відшукати архетипи, мнемонічні образи, міфологічні, світоглядні фігури, структури. Усі ці терміни позначають приблизно одне й те саме. Вибір залежить від матеріалу і наукових завдань дослідника.

Ярослав Поліщук основним методом свого дослідження обирає міфологічну (архетипну) критику; тому його завданням є “окреслення сталих першоснов, культурних кодів, архетипів, міфологем”, при цьому слід постійно пам'ятати про існування “суспільних культурних кодів світового мистецтва” (5). Як бачимо, основне завдання автора збігається із тим, про що йшлося вище.

Об'єктом дослідження є період української літератури кінця XIX — початку XX століття, — доба модернізму. Книга написана в річницю, сказали б, генерального завдання сучасного літературознавства — “перегляд концепції історії літератури ... інтеграцію у світовий культурно-інтелектуальний простір” (5). Таке дослідження зв'язане з іменами Ніцше, Фройда, Юнга, Гайдеггера, Канта, Шопенгауера (філософія); Фрейзера Гюбнера, Шеллінга, Тейлора, Дюркгайма, Кассіраера, Малиновського, Леві-Строса, Барта (міфологія); Фрая, Лотмана, Успенського, Топорова (міфологічна критика у літературі) та багатьох інших. Як бачимо, книжка закросна досить широко й охоплює неабиякі наукові горизонти. Причому ці горизонти настільки широкі, що об'єкт дослідження — тексти української літератури кінця XIX — поч. XX ст. — простежується не дуже чітко. У монографії власне аналізові художніх творів присвячена хіба що третина роботи.

Дослідження складається із трьох розділів. Перший із них присвячений розгляду феномену міфу в наукових концепціях XX ст. Автор у хронологічній послідовності розповідає про різні теорії виникнення й функціонування міфу. Основні досягнення даних наукових концепцій зв'язані із “відкриттям позасвідомих чинників внутрішнього світу сучасної людини” (106). Цей розділ роботи, не вагаючись, можна пропонувати студентам гуманітарних дисциплін, які цікавляться міфологією, архаїчною культурою. Ті, хто виявлять інтерес до зазначених проблем, знайдуть тут ґрунтовну бібліографію із даної галузі знань.

Розділ другий, під назвою “Архетипно-антонічний континуум українського модерну”, розповідає про нові концепції героя в різних національних культурах (основна увага приділена “шляху Заратустри” Ф. Ніцше і образу Пера Гюнта Г. Ібсена), а також про “топографію міфу” (яка зокрема включає його “інспірацію”) і національне й наднаціональне (йдеться про слов'янський міф у часі і просторі). Основне

завдання цієї частини — “звернути якнайпильнішу увагу” на “тип героя” (123). Щодо українського матеріалу, то автор розглядає тут образи деяких творів І. Франка, Лесі Українки, В. Винниченка, О. Кобилянської. Тут маємо цікаві думки про зовнішню і внутрішню волю у поетичній та драматургічній творчості Лесі Українки (143), про енергію пізнання в драматургії В. Винниченка (150), про опозицію “слабкий чоловік — сильна жінка” в творах О. Кобилянської (162). Власне міфологічного аналізу тут мені знайти не вдалось. Цей розділ роботи я б назвала “Філософія кінця XX — початку XX століття і її вплив на українську літературу”.

Третій розділ “Міфологія культурних світів Лесі Українки” і, як на мене, найкраща частина монографії, — це аналіз трьох драматичних поем: “Кассандри”, “Камінного господаря”, “Лісової пісні”. Тут маємо цікаве трактування “макробразів” Лесі Українки, які автор пропонує розглядати на трьох паралельних рівнях: оригінальне прочитання світового мотиву про Дон Жуана крізь призму контрастивності; варта уваги пропозиція розглядати модель світу Мавка у вертикальній, горизонтальній та хронометричній проєкціях та інші міркування. Але хотілося б глибшого аналізу, а не лише відсылань до праць Я. Розумного (279) чи А. Макарова (287). Цікаво було б довідатись про трактування часу і простору в творах розглядуваних авторів, про проблему гріха і кари, про різноманітні метаморфози, і не лише за схемою Арнольда ван Ганнепа та ін.

На мою думку, дослідженню бракує ґрунтовного звернення до національного матеріалу, який і допоміг би повнішому міфологічному аналізу текстів української літератури на високому, сучасному рівні. Зрозумілішою б стала “символіка рослин, мандрів, міста, моря, сонця, земного раю, любовних переживань” (225), складних колізій драматургії Лесі Українки та інших творів чи окремих образів. Не слід настільки боятись простежити зв'язок народної символіки і символіки в літературних текстах, щоб аж повністю відкидати таке дослідження (358). Адже саме через народну, тобто масову свідомість (про її важливість неодноразово йдеться в другому розділі праці) найшвидше, а основне, найкоректніше простежити спільне й відмінне в українській і європейській літературах. Підтвердження цьому є хоча б численні казкові сюжети, в яких спільність традицій прочитується дуже чітко. Це, як на мене, обов'язкова частина міфологічної критики, яка уможливує наближення “міфологічного горизонту”, який у книжці або постійно тікає від читача, або ховається в туманах складних термінів.

Ірина Коваль-Фучило

ФІЛОСОФСЬКЕ ПІДґРУНТЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

Шалагінов Б. Б. “Фауст” Й. В. Гете: Містерія. Міф. Утопія: До проблеми духовної сутності людини в німецькій літературі на рубежі 18–19 ст. — Київ: Вежа, 2002. — 279 с.

“Слово о полку Ігоревім” невідомого автора і “Фауст” Йоганна Вольфганга Гете належать до

різних епох, різних культур, і загалом це типологічно різні тексти. “Ріднить” їх наявність розлогих ко-